

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องอนิรุทธ์ในวรรณคดีไทยและวรรณคดีไทยเรื่อง
อนิรุทธ์ สรุปได้ว่าเรื่องอนิรุทธ์ของไทยมีอยู่หลายสำนวน มีมากกว่า 20 สำนวนที่เดียว
รายละเอียดของสำนวนต่าง ๆ นั้น บางก็ مترงกัน บางก็แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามสาระ
สำคัญของเรื่องยังคงรักษาไว้ได้ตรงกัน

เรื่องอนิรุทธ์นี้เป็นเรื่องที่ได้เนื้อหามาจากเรื่องอนิรุทธ์ในวรรณคดีสันสกฤต คือ
ได้จากคัมภีร์ปุราณะต่างๆ ที่สำคัญคือ วิษณุปุราณะ ศิวปุราณะ และคัมภีร์หริวงค์ที่อยู่ใน
ภาคผนวกของคัมภีร์มหาภารตะ รวมทั้งจากเรื่อง อุชาหรม ของกวีชาวฮินดี เรื่องอนิรุทธ์
ในวรรณคดีไทยนี้แสดงให้เห็นอิทธิพลของวรรณคดีสันสกฤตที่มีต่อชาวไทยอยุธยา ชาวไทย
ล้านนา และชาวไทยอีสานล้านช้าง สำหรับชาวไทยอยุธยานั้นอาจรับเรื่องอนิรุทธ์ผ่านมา
ทางเขมร จากพราหมณ์ชาวอินเดียที่เข้ามารับราชการในราชสำนัก หรือจากพ่อค้าชาว
อินเดียที่เดินทางเข้ามาค้าขายในดินแดนของอาณาจักรอยุธยา ทำให้เกิดเรื่องอนิรุทธ์ฉบับ
มุขปาฐะที่มีเรื่องพระพนัสบดีศรีพรหมรักษัอุ้มสมตัวละครเอก และเกิดการแต่งวรรณคดีเรื่อง
อนิรุทธ์คำฉันท์ขึ้น แต่เรื่องอนิรุทธ์ในอนิรุทธ์คำฉันท์นี้ได้มีเนื้อหาทั้งหมดตรงกับเรื่องอนิรุทธ์
สำนวนใดสำนวนหนึ่งในวรรณคดีสันสกฤต เพราะกวีผู้แต่งได้นำเนื้อหาจากเรื่องอนิรุทธ์
สำนวนต่าง ๆ ของวรรณคดีสันสกฤตมาประสมประสานกันขึ้นใหม่ รวมทั้งเปลี่ยนเรื่องพระ
พนัสบดีศรีพรหมรักษัอุ้มสมในฉบับมุขปาฐะเป็นพระไทรเทพารักษัอุ้มสม นอกจากนี้ ในสมัย
ต่อมา ชาวไทยอยุธยาน่าจะได้รับเรื่องอนิรุทธ์ของล้านนา หรือเรื่องอนิรุทธ์ของล้านช้าง
ซึ่งได้ทีมาจากล้านนาเข้ามาปะปนกับเรื่องเดิมที่มีอยู่ในอาณาจักรอยุธยา ทำให้เกิดบท
ละครเรื่องอุรุฑูทในสมัยอยุธยาตอนปลายขึ้น ส่วนชาวไทยล้านนานั้น ปรากฏว่ามีนิทานที่
ได้ทีมาจากวรรณคดีสันสกฤตหลายเรื่อง และในจำนวนนี้ก็มีเรื่องอนิรุทธ์ซึ่งเรียกชื่อเรื่อง

ว่า อุสาবারส หรือ อุสสาবারส อยู่ด้วย แต่จะได้มาอย่างไรยังไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด จะได้ผ่านมาจากอาณาจักรล้านช้างหรือลาวหรือไม่ ก็ยังไม่อาจตอบได้ชัดเจนในเวลานี้ ส่วนเรื่องอนิรุทธ์ของอีสานอาจได้มาจากอาณาจักรล้านช้างทางหนึ่ง และจากล้านนาอีกทางหนึ่ง เพราะอีสานและล้านนามีการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้แก่กัน ทำให้มีวรรณคดีที่คล้ายคลึงกันมากในดินแดนทั้งสองแห่งนี้ สำหรับทางใต้ได้บทยลละครเรื่องอุณรุทฉบับสำนวนความทรงตัด และฉบับพระราชนิพนธ์ไปจากกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 1 เพราะในครั้งนั้นเมืองสงขลาเป็นเมืองขึ้นที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โดยตรง ลักษณะที่ได้ไปน่าจะเป็นการท่องจำ เพราะปรากฏว่ามีการเรียกชื่อตัวละคร หรือคำขยายชื่อตัวละครเพี้ยนไป เช่น "กุมพิลนาค" แทนที่จะเป็น "กัพพลนาค" "พระอุณรุทพุทธพงศ์" แทนที่จะเป็น "พระอุณรุทกฤษพงศ์" ฯลฯ อย่างไรก็ตาม หารู้ไม่ว่าเรื่องอนิรุทธ์สำนวนต่าง ๆ ในวรรณคดีไทยมีอิสระในการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาอยู่มาก ทำให้มีเนื้อหาที่หลากหลาย และมีลักษณะต่าง ๆ กันไป มีทั้งลักษณะที่เป็นเทวดานาน นิทานวีรบุรุษ นิทานชาดก และนิทานอธิบายตำนานสถานที่ อนึ่ง วรรณคดีเรื่องอนิรุทธ์ปรากฏในรูปแบบที่หลากหลาย มีทั้งที่เป็นวรรณคดีสำหรับอ่าน สำหรับเทศน์ สำหรับแสดง ส่วนที่เป็นวรรณคดีการแสดงมีทั้งแสดงละครใน ละครนอก ละครดึกดำบรรพ์ ละครสมัยใหม่ และบทจับกระบำ ทำให้เห็นว่าการนำวรรณคดีไทยเรื่องอนิรุทธ์ไปใช้แสดงอยู่มากพอสมควร

จากการศึกษาวิเคราะห์ พบว่าเรื่องอนิรุทธ์บางสำนวนอาจได้ที่มาจากสำนวนอื่น เรื่องอนิรุทธ์ของล้านนาและของอีสานบางสำนวนจะมีความคล้ายคลึงกัน บทยลละครในเรื่องอุณรุทฉบับสำนวนความทรงตัด และพระราชนิพนธ์บทยลละครในเรื่องอุณรุท ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็มีความคล้ายคลึงกัน และบางตอนเห็นได้ชัดว่า ฉบับพระราชนิพนธ์น่าจะได้อาจจากฉบับสำนวนความทรงตัด นอกเหนือจากนี้ บทยลละครเรื่องอุณรุทฉบับสงขลาก็ยังมีความคล้ายคลึงกับบทยลละครในเรื่องอุณรุท ฉบับสำนวนความทรงตัด และน่าจะได้อีกเนื้อหาส่วนใหญ่ รวมทั้งคำประพันธ์หลายตอนจากฉบับสำนวนความทรงตัดนี้ ส่วนบทยลละครดึกดำบรรพ์เรื่องกรุงพาณชัมทวีป ได้ที่มาจากพระราชนิพนธ์บทยลละครในเรื่องอุณรุท บทยลละครดึกดำบรรพ์เรื่องอุณรุทได้ทั้งเนื้อหาและคำประพันธ์มาจากพระราชนิพนธ์

บทละครใน ส่วนบทละครนอกเรื่องอุณรุทได้เนื้อหามาจากทั้งอนิรุทธคำฉันท์ และพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่องอุณรุท โดยได้เนื้อหาส่วนใหญ่มาจากฉบับพระราชนิพนธ์ และได้เนื้อหาบางส่วนจากอนิรุทธคำฉันท์ เป็นต้น

เรื่องอนิรุทธ์ในวรรณคดีไทย นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ในการให้ความเพลิดเพลินบันเทิงใจแล้ว ยังสามารถใช้สั่งสอนคนในสังคมให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ โดยให้ดูตัวอย่างจากตัวละครบางตัวในเรื่อง เช่น บางสำนวนกล่าวว่าเมื่อเจ้ากรุงพานตายไป ต้องตกนรกหลายปีเพราะทำกรรมชั่วเอาไว้ บทบาทดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนจากเรื่องอุสสาปารสชาดก และเรื่องพระกิตพระพานบางสำนวนของอีสาน นอกเหนือจากนี้ ในเนื้อหาหลายตอน มีเรื่องการสอนหลักประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมแก่ตัวละครบางตัวอยู่ด้วย เช่น นางอุบลเกสรสอนนางสุดาให้ประพฤตินให้เป็นที่เอ็นดูรักใคร่ของพระไกรสุทและนางรัตนา และประพฤตินให้เป็นที่พอพระทัยแก่พระอุณรุท ก่อนที่นางสุดาจะเดินทางไปยังนครธรรงกา เพื่อเป็นมเหสีของพระอุณรุท หรือตอนเจ้ากรุงพานสอนนางอุษาให้ทำตนเป็นที่พอพระทัยแก่พระอุณรุท ก่อนที่เจ้ากรุงพานจะสิ้นชีวิต เป็นต้น ความสำคัญของเรื่องอนิรุทธ์ทางด้านจริยธรรมจึงมีปรากฏทั้งในบริบทของวรรณคดี และปรากฏในส่วนที่ผู้เล่าผู้แต่งสามารถแทรกเพิ่มเติมขึ้นเองด้วย

เรื่องอนิรุทธ์นอกจากจะมีความสำคัญทางด้านจริยธรรมดังกล่าวมาแล้ว ยังมีความสำคัญทั้งทางด้านวรรณคดี ด้านการแสดง ด้านคติชนวิทยา และด้านจิตรกรรมอีกด้วย

จากการศึกษาวิเคราะห์คำประพันธ์ การใช้คำ และสำนวนในวรรณคดีไทย เรื่องอนิรุทธ์ พบว่ามีลักษณะคำประพันธ์ที่ไพเราะ บางฉบับเห็นความสามารถทางการแต่งคำประพันธ์ของกวีได้ดี โดยมีการแต่งเป็นกลบทชนิดต่าง ๆ ทำให้เห็นได้ว่าในสมัยอยุธยาตอนต้นและสมัยอยุธยาตอนปลาย กวีไทยมีความเชี่ยวชาญในการแต่งคำประพันธ์แบบกลบทกันแล้ว การศึกษาลักษณะคำประพันธ์ ทำให้เห็นได้ว่าเรื่องอนิรุทธ์บางสำนวน

มีอิทธิพลต่อเรื่องอนิรุทธสำนวนอื่น เพราะการคัดลอกคำประพันธ์กันอย่างเห็นได้ชัดเจน รวมทั้งมีการเลียนแบบกลวิธีการแต่งคำประพันธ์จากสำนวนอื่น นอกจากนี้ การศึกษาลักษณะคำประพันธ์ ยังช่วยให้เห็นความเก่าแก่ของวรรณคดีไทยเรื่องอนิรุทธบางสำนวนได้ดี เช่น อนิรุทธคำฉันท์ และโคลงฉันท์เรื่องอุสสาบารส เป็นต้น ส่วนด้านการใช้คำและสำนวนโวหาร ช่วยให้คำตอบเกี่ยวกับสมัยที่แต่งและที่มาของเรื่องได้ดีทางหนึ่ง เพราะมีการใช้คำและสำนวนโวหารร่วมกันหรือคล้ายคลึงกันกับวรรณคดีเรื่องอื่นที่อยู่ในสมัยเดียวกัน แม้ว่าอาจจะอยู่ต่างถิ่นกันก็ตาม รวมทั้งมีการใช้คำและสำนวนเลียนแบบกันในระหว่างเรื่องอนิรุทธสำนวนต่าง ๆ อีกด้วย

การศึกษาวรรณคดีไทยเรื่องอนิรุทธ ทำให้เห็นได้ว่าวรรณคดีเรื่องดังกล่าวนี้มีความค่าอยู่มาก แม้จะได้รับเนื้อหาจากวรรณคดีสันสกฤต แต่กวีไทยก็มีวิธีการแปลงเรื่องให้มีลักษณะเป็นวรรณคดีไทยด้วยการเพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนเข้าไปในเรื่อง เช่น บทนิราศและบทชมธรรมชาติแบบวรรณคดีไทย การอบรมสั่งสอนโอรสธิดาที่จะเดินทางไปอยู่ต่างถิ่นหรือต่างเมือง และการสั่งเสียบุตรก่อนสิ้นชีวิต เป็นต้น ทำให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ๆ

การศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ ทำให้เห็นได้ว่าพระราชนิพนธ์บทละครในเรื่อง อุณรุท ไม่ใช่บทละครเรื่อง อุณรุท บัณฑิตเก่าที่สุด และไม่ใช่พระราชนิพนธ์ที่เกิดจากจินตนาการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่น่าจะทรงได้ที่มาจากบทละครในเรื่อง อุณรุท บัณฑิตเก่า และได้เนื้อหาบางตอนจากฉบับสำนวนความทรงตัดซึ่งเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ซึ่งมีขึ้นก่อนหน้านั้นในตอนต้นรัชกาล บทละครในเรื่อง อุณรุท บัณฑิตสำนวนความทรงตัดนี้ ยังไม่เคยมีผู้ใดได้ศึกษาโดยละเอียดมาก่อน การศึกษานี้ช่วยให้ได้เผยแพร่วรรณคดีไทยเรื่องนี้ และทำให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีเรื่องดังกล่าวนี้ได้แจ่มแจ้งชัดเจนยิ่งขึ้นกว่าที่เคยแต่เพียงรู้จักเฉพาะชื่อก่อน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า บทละครเรื่อง อุณรุท บัณฑิตสำนวนความทรงตัดมีกลวิธีการ

แต่งที่น่าสนใจมาก สมควรที่จะได้นำมาให้ นักศึกษาวรรณคดี ได้ศึกษาโดยละเอียดต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับพระราชนิพนธ์บทละครใน

นอกจากนี้ ยังพบว่าเรื่องอนิรุทธ์มีหลายสำนวน บางสำนวนยังไม่เคยมีการพิมพ์เผยแพร่ว่า เช่น พระนิพนธ์บทละครในเรื่อง อนิรุทธ์ ฉบับสำนวนความทรงตัด และ โคลงเรื่องอนิรุทธ์ ฯลฯ และเรื่องอนิรุทธ์มีเนื้อหากว้างขวางกว่าที่เคยรู้จักกันมาแต่ดั้งเดิมมาก การศึกษาคำนี้ช่วยให้สามารถเห็นลักษณะเหมือนคล้าย และลักษณะแตกต่างระหว่างเรื่องอนิรุทธ์สำนวนต่าง ๆ ที่มาของเรื่องอนิรุทธ์ สมัยที่แต่งเรื่องอนิรุทธ์บางสำนวน และลักษณะเด่นของเรื่องอนิรุทธ์แต่ละสำนวนได้อย่างชัดเจน

ผู้วิจัยหวังว่าการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้คงจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาวรรณคดีไทยพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะพอเป็นตัวอย่งแก่การศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องเดียวกันที่มีต่างสำนวนได้

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้ได้ข้อคิดว่าน่าจะมีการศึกษาวรรณคดีเรื่องเดียวกันที่มีสำนวนแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่น ทำนองเดียวกับเรื่องอนิรุทธ์นี้ เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนคล้ายและความแตกต่างของวรรณคดีเรื่องเดียวกันว่ามีอยู่อย่างไร และสืบเนื่องมาจากสาเหตุใด รวมทั้งควรจะศึกษาวิธีการปรับเปลี่ยนเนื้อหาของเรื่องดังกล่าวในแต่ละท้องถิ่นด้วย ซึ่งอาจทำให้สามารถมองเห็นความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมของคนในถิ่นต่าง ๆ ได้ หรือแลเห็นความสัมพันธ์ของนิทานในแต่ละท้องถิ่นได้.